

STOLJEĆE ŠVEDSKE DEMOKRACIJE: OD SOCIJALDEMOKRATA DO ŠVEDSKIH DEMOKRATA

Boris Havel <https://orcid.org/0000-0001-7809-9408>

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu

E-mail: boris.havel@fpzg.hr

<https://doi.org/10.20901/an.19.05>

Pregledni rad

Zaprimljeno: 19. 10. 2022.

Prihvaćeno: 3. 11. 2022.

Sažetak Cilj je ovoga članka kroz povijesni pregled prikazati politički sustav Kraljevine Švedske, koji se ubraja među najstabilnije na svijetu. Švedska je politika tijekom većeg dijela demokratske povijesti bila obilježena nadmetanjem dvaju blokova: lijevim kojega su predvodili socijaldemokrati i desnim ili građanskim kojega je predvodila Stranka umjerenih. Ta je tradicionalna podjela na dva bloka prekinuta 2010. kad je stranka Švedskih demokrata, koja je nastala iz ekstremističkih desničarskih pokreta, prvi put ušla u Riksdag. Njihovo prerastanje u parlamentarnu stranku te susljedni rast do treće, a 2022. do druge najveće parlamentarne stranke može se smatrati najvećim potresom suvremene švedske politike. Ovo je istraživanje usredotočeno na nastanak i uspon Švedskih demokrata, te način na koji su na neko vrijeme poremetili tradicionalni dvoblokovski sustav. Na temelju njihova stranačkog programa, političkog postupanja, reakcija čelnika drugih stranaka, te društvenih previranja koja su dovela do tako snažnog porasta, razmotreno je može li se smatrati da su se Švedski demokrati preobrazili u srednjostrujašku konzervativnu stranku, te može li se pretpostaviti da se švedska parlamentarna politička pozornica ponovno vratila u okvire dvoblokovskog nadmetanja.

Ključne riječi Švedska, Riksdag, socijaldemokracija, država blagostanja, Švedski demokrati, *folkhemmet*, *trygghet*, Sporazum iz Tidöa

Uvod

Politički je sustav Kraljevine Švedske među najstabilnijima na svijetu.¹ Prema istraživanju instituta *Varieties of Democracy* pri Sveučilištu u Göteborgu, Švedska je 2021. bila najdemokracičnija država svijeta (Sjölander i Weegar, 2022),² s demokratskom

¹ Zahvalan sam profesoru Torbjörnu Aronsonu na savjetima tijekom pisanja ovoga članka. Svi zaključci i moguće pogreške su moji.

² Prema *The Economistu*, Švedska je iste godine zauzela četvrto mjesto, iza Norveške, Novog Zelanda i Finske. Hrvatska je, prema istome popisu, na 56. mjestu (*The Economist Intelligence Unit Limited 2022, Democracy Index 2021, The China Challenge*, <https://www.eiu.com/n/webinars/democracy-index-2021>). Indeks političkih i građanskih prava u Švedskoj je prema organizaciji Freedom House iznosio 100/100 za 2022. (<https://freedomhouse.org/country/sweden/freedom-world/2022>). Od 210 država i područja na kojima je provedeno ispitivanje tako je visok indeks političkih i građanskih prava zabilježen još jedino u Finskoj i Norveškoj (<https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>).

tradicijom starijom od stoljeća. Ustavom iz 1809. određena je prva podjela vlasti između zakonodavne, izvršne i sudbene, pri čemu je vlada, osim izvršne, obnašala, zajedno s četverodomnim parlamentom i zakonodavnu, a kraljeva je vlast ograničena (Bäck, Erlingsson i Larsson, 2015: 68). Ta se reforma zbila 6. lipnja, koji se od 1983. slavi kao švedski Dan državnosti.³ Tijekom 1907.–1909., u vrijeme konzervativne vlade Arvida Lindmana, uvedeno je opće pravo glasa za muškarce (Aronson, 1990: 99), a 1921. za vladavine Švedske socijaldemokratske radničke stranke (*Sveriges socialdemokratiska arbetarepartii*) skraćeno socijaldemokrata (S), to je pravo prošireno i na žene.⁴

Nakon što je u listopadu 1917. sastavljena koalicijska liberalno-socijaldemokratska vlada održani su pregovori s kraljem (tada Gustavom V.) čija je vlast dodatno oslabjela, a u Švedskoj je definitivno zaživio parlamentarizam (Aronson, 1990: 55). Ustavna definicija Kraljevine Švedske, ipak, još se nije promijenila. Odredba iz 1809. prema kojoj "kralju jedinome pripada pravo upravljanja Kraljevinom" promijenjena je tek 1974. i od tada "sva javna vlast u Švedskoj proizlazi iz naroda" (Bäck i dr., 2015: 301).⁵ Izlaznost birača na izbore tradicionalno je razmjerno visoka, pa je 1970-ih prelazila 90%. Četiri ključne parlamentarne stranke, socijaldemokrati, umjereni, centristi i liberali bez prekida čine dio parlamentarnog života države. Uz njih se kao peta često ubraja i Komunistička stranke, danas Stranka lijevih (V) koja je zastupljena u parlamentu od 1921.⁶ Izvanredni su izbori, nakon što se parlament uzdignuo iznad kraljeve vlasti a građani stekli opće pravo glasa, održani samo jednom, 1958. No u posljednjih je osam godina, nakon izbora 2014. i 2018., prijetnja od novih izvanrednih izbora nekoliko puta bila neposredna.

U tom je razdoblju bilo znatno više glasovanja o povjerenju vladi nego u čitavoj prethodnoj povijesti švedske parlamentarne demokracije, osam od trinaest, a jedanput je – prvi i jedini put u povijesti švedske demokracije – premijer izglasano nepovjerenje. Tijekom tih je osam godina na vlasti bila manjinska vlada koju je u Riksdagu, švedskom parlamentu, podržavala Stranka centra (C), a neko vrijeme i Liberali (L), a da nisu bile dio vlade. Te dvije stranke – s određenim iznimkama – tradicionalno pripadaju nesocijalističkome, građanskome bloku. Stranka centra i Liberali pružali su podršku socijaldemokratskoj vladi ponajprije kako bi spriječili utjecaj Švedskih demokrata (Bäck i dr., 2015: 297).

³ Na isti je nadnevak švedskim kraljem postao Gustav Vasa (1523.–1560.) a razvrgnuta je Kalmarska unija Švedske s Norveškom i Danskom uspostavljena 1397. (<https://riksarkivet.se/regeringsformen>). Razlog reforme vlasti 1809. bilo je nezadovoljstvo vladavinom kralja Gustava IV. Adolfa (1792.–1809.), koji je nakon poraza u Finskom ratu svrgnut. Finska i Ålandsko otočje tada su pripali Rusiji. Te godine, 1809., Švedsku je posljednji put napala strana sila (Melin, Johansson i Hedenborg, 1997: 169-171).

⁴ Osim stjecanja prava glasa, žene su se kroz pokrete za ženska prava iste godine izborile i za ukidanje gubitka poslovne sposobnosti (*målsmanskapet*) nakon udaje (Melin i dr., 1997: 255). Prva je žena na čelo švedske vlade, Magdalena Andersson, došla tek u listopadu 2021. Švedska je po širenju općeg prava glasa zaostajala za ostalim nordijskim državama. Načelo općeg prava glasa u Danskoj postoji od 1849., u Norveškoj od 1898., a u Finskoj i za muškarce i za žene od 1906. (Melin i dr., 1997: 209).

⁵ Autori na istom mjestu navode kako bi se izvanjskom promatraču moglo učiniti da je 1974. u Švedskoj došlo do revolucije što, dakako, nije. "Ustavni je prijelaz bio nedramatičan, a politički su se procesi nastavili odvijati jednako kao i ranije" (Bäck i dr., 2015: 301). Parlamentarizam i demokracija su u praksi zamijenili monarhizam prije nego što je to određeno Ustavom.

⁶ Stranka lijevih dva puta, 1958. i 1968. nije osvojila 4% glasova (Bäck i dr., 2015: 45) ali je to bilo prije nego što je za ulazak u parlament postavljen taj prag.

Manjinske vlade, za razliku od izvanrednih izbora, u povijesti švedske demokracije nisu bile rijetkost. Prve vlade u demokratskoj povijesti Švedske bile su manjinske (Melin, Johansson i Hedenborg, 1997: 217-219), a česte su bile i kasnije. Od četrdeset osam godina između 1974. i 2022. oko četrdeset godina na vlasti su bile manjinske vlade.⁷ Za ovaj je rad osobito zanimljivo razdoblje od 2010. kad su u parlament prvi put ušli Švedski demokrati (*Sverigedemokraterna*, SD) koje desne, građanske konzervativne⁸ stranke nisu prihvaćale u svoj tabor i zbog čijih 20 osvojenih parlamentarnih mjesta ni jedan od dva bloka nije uspio okupiti parlamentarnu većinu od 175 zastupnika. Sljedeće je četiri godine na vlasti bila građanska (desna) manjinska vlada premijera Fredrika Reinfeldta,⁹ u kojoj su uz Stranku umjerenih još bili Kršćanski demokrati, Stranka centra i Liberali.

Nakon izbora 2014. i 2018. Švedski su demokrati postali treća jakosna stranka pa opet ni jedan blok nije osvojio parlamentarnu većinu. No kako su crvenozeleni osvojili veći broj mandata, manjinske su vlade sastavljali oni. Predvodio ih je premijer Stefan Löfven, a od 2021. premijerka Magdalena Andersson. Njihove vlade sastavljene od socijaldemokrata i zelenih podržavale su tradicionalno nesocijalističke stranke, Stranka centra i neko vrijeme Liberali.

Izbori, izlaznost i stranke

Opće pravo glasa na izborima za Riksdag,¹⁰ stekli su svi državljani od 23. godine, uključujući žene,¹¹ u vrijeme drugih izbornih reformi 1919.–1921. Godina 1921. zato se uglavnom smatra prvom godinom kad je u Švedskoj na vlast došla demokratska vlada (Sjunnesson, 2013: 48). Desetak godina ranije, u vrijeme prvih izbornih reformi (1907.–1909.), uveden je razmjerni izborni sustav (Bäck i dr., 2015: 37) koji se "temelji na načelu pravednoga političkog predstavljanja biračkog tijela" (Kasapović, 2003: 321).¹² Od 1974. pravo glasa na parlamentarnim i općinskim izborima imaju

⁷ Usp. Bäck i dr. (2015: 296), gdje se navodi statistika za 40 godina od 1974. do 2014., tijekom kojih su manjinske vlade bile na vlasti oko 32 godine.

⁸ U švedskom se jeziku pojmovi desni (*höger*), građanski (*borgerlig*) i konzervativni (*konserverativ*) načelno i oprezno, ovisno o okolnostima i razdoblju, mogu rabiti kao istoznačnice. Ljevičari za stranke toga profila češće rabe pojam "desni" dok su oni sebe tradicionalno nazivali "građanskima". Švedski demokrati svoju stranku, primjerice, u stranačkom programu opisuju kao "socijalkonzervativnu" (partiprogram.se/sverigedemokraterna#sverigedemokraterna-och-socialkonservatismen). Čimbenik u odabiru riječi često predstavlja i lakše pridaвање pridjeva "ekstremni" uz "desni" nego uz "konzervativni" a osobito uz "građanski". Valja napomenuti i kako su neke stranke, primjerice Narodna stranka (FP) danas Liberali (L), tradicionalno pripadale skupini građanskih (*de borgerliga*), ali nerijetko nisu zastupale vrijednosti koje se u zapadnom političkom diskursu smatraju konzervativnima.

⁹ Fredrik Reinfeldt, čelnik Stranke umjerenih obnašao je premijersku dužnost od 2006. kad je njegov Savez za Švedsku osvojio 178 zastupničkih mjesta u Riksdagu.

¹⁰ Podatci se odnose na drugi dom švedskoga parlamenta. Dvodomni je sustav u Švedskoj postojao do izbora 1968. nakon čega je djelomičnom reformom Ustava ukinut i od izbora 1970. švedski je parlament jednodoman (Herlitz, 1970: 3) a sastojao se od 350 zastupnika, što je 1974., u isto vrijeme kad je glasačka dob snižena na 18 godina, neznatno smanjeno na današnjih 349.

¹¹ Godine 1903. u Švedskoj je osnovana udruga za promicanje političkih prava žena i njihovo pravo glasa (*Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt*), što se smatra početkom ozbiljnog nastojanja na ostvarenju prava glasa žena u Švedskoj (Andersson, 2020: 189).

¹² Kasapović na istom mjestu napominje kako je Švedska među prvim državama koje su uvele razmjerni izborni sustav, nakon Belgije (1899.) i Finske (1906.).

svi državljani od 18. godine starosti (Bäck i dr., 2015: 37-41; Melin i dr., 1997: 275). Izbori se održavaju svake četiri godine,¹³ druge nedjelje u rujnu.¹⁴

Izlaznost je na parlamentarne izbore bila razmjerno visoka, osim na samom početku demokracije kad je iznosila oko 50%.¹⁵ Izlaznost je k tome razmjerno jednako raspoređena u 29 izbornih jedinica na koje je Švedska podijeljena.¹⁶ Na izborima 2022. najniža je zabilježena u općini Malmö, 77,22%, a najviša u zapadnoj izbornoj jedinici županije Västra Götaland (*Västra Götalands läns västra*) 87,56%. U iste je dvije izborne jedinice izlaznost bila najniža (82,01%) odnosno najviša (89,62%) i na izborima 2018.¹⁷

Tablica 1. Izlaznost na parlamentarnim izborima 1970.–2022.¹⁸

Godina	1970.	1973.	1976.	1979.	1982.	1985.	1988.	1991.	1994.	1998.	2002.	2006.	2010.	2014.	2018.	2022.
Postotak izlaznosti	88,3	90,8	91,8	90,7	91,4	89,9	86	86,7	86,8	81,4	80,1	82	84,6	85,8	87,2	84,21

Većina švedskih parlamentarnih stranaka na političkoj pozornici i u političkim procesima sudjeluje više od stoljeća. Tijekom trideset godina, od 1884. do 1914., u Švedskoj je došlo do snažne industrijalizacije, urbanizacije i organiziranja u narodne pokrete (Aronson, 2008: 34). Stranka umjerenih (*Högerpartiet*, danas *Moderata samlingspartiet*, M) nastala je iz konzervativnih pokreta koji su predstavljali poslodavce i više slojeve društva potkraj 19. stoljeća. Socijaldemokrati su osnovani 1889. (Larsson, 1996: 8), a izrasli su iz snažnog sindikalnog pokreta koji je od 1898. organiziran u *Landsorganisationen*, LO (Melin i dr., 1997: 200). Liberali (*Liberalerna*, L), tada pod nazivom Narodna stranka (*Folkpartiet*), osnovani su 1902., iste godine kad je utemeljena i Švedska udruga poslodavaca (Melin i dr., 1997: 201). Stranka centra osnovana je 1913. pod nazivom Seljački savez (*Bondeförbundet*), a glavninu su nje-

¹³ Od 1970. do 1994. izbori su se održavali svake tri godine.

¹⁴ <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/demokrati/val-till-riksdagen>.

¹⁵ Na prvim demokratskim izborima 1921. pobjedu je odnijela Socijaldemokratska stranka, a premijer je postao Hjalmar Branting (1860.–1925.).

¹⁶ Izborne su jedinice zemljopisne cjeline i uglavnom se preklapaju sa županijama (*län*), ali ne uvijek. Neke veće općine (Stockholm, Malmö) čine zasebne izborne jedinice, a neke su županije (Skåne, Västra Götaland) podijeljene na nekoliko izbornih jedinica.

¹⁷ Podatci su preuzeti sa službenih stranica Švedskoga izbornog povjerenstva (*Valmyndigheten*) <https://www.val.se/valresultat.htm>, <https://resultat.val.se/val2022/slutlig/RD/rike> i <https://www.val.se/valresultat/riksdag-region-och-kommun/2022/jamforelser-av-valresultat-mellan-2018-och-2022.html>. Razlika u izlaznosti na razini općina je veća i na izborima 2018. je iznosila čak 21% između općine s najvišom (93,9% u općini Lomma u Skåneu) i najnižom (72,8 u općini Haparanda u Norrbottenu) stopom izlaznosti (<https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/valdeltagande-i-sverige>).

¹⁸ Izvor: <http://share.scb.se/ov9993/data/historisk%20statistik/SOS%201911-/Valstatistiken/Allm%C3%A4nna%20valen%2028SOS%29%201970-1998/Valstatistik-Allmanna-valen-1970-Del-1-Riksdagsvalet.pdf>, <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/valdeltagande-i-sverige>, <https://www.val.se/valresultat/riksdag-region-och-kommun/2022/valresultat.html>. Odnosi se na izbore za parlament. Parlamentarni izbori, te županijski (*landsting*) i općinski izbori održavaju se od 1970. na isti dan (Bäck i dr., 2015: 37-41).

zinih birača činili seljaci čije je interese zastupala. Pod današnjim imenom djeluje od 1957. Umjereni¹⁹ su na izborima 1911. osvojili 31,2%, socijaldemokrati 28,5% a Liberali 40,2%. Stranka centra (*Bondepartiet*) u Riksdag je prvi put ušla 1917. s 8,5%, a na izborima 1921. osvojila je 11,1% glasova (Bäck i dr., 2015: 45).

Iste te stranke i danas su zastupljene u parlamentu. Socijaldemokrati i umjereni uglavnom su imali najviše zastupnika te su predvodili lijevi odnosno desni blok. Usto se nijednom od 1921. nije dogodilo da Liberali ili Stranka centra ne prijeđu prag od 4% osvojenih glasova, što je od 1970. zakonski izborni prag za ulazak u Riksdag. Istodobno je postotak glasova što su ga na izborima osvajale stranke koje nisu uspjele ući u parlament uvijek bio izrazito nizak. S iznimkom izbora 1936. kad je takvih glasova bilo 1,6%, do izbora je 1998. iznosio manje od 1%. Najveći je postotak takvih glasova zabilježen 2014., čak 4,1%, ali se većina (3,1%) odnosila na Feminističku inicijativu, stranku koju je osnovala i predvodila ranija čelnica Komunističke stranke Gudrun Schyman. Na izborima 2022. taj je postotak iznosio 1,54%. Najviše glasova, 28.352 odnosno 0,44% osvojile su Nijansa (*Nyans*), islamistička stranka čiji se program u medijima često opisuje eufemizmom "manjinska pitanja" te desničarska stranka Alternativa za Švedsku (*Alternativ för Sverige*) s osvojenih 16.646 odnosno 0,26% glasova.²⁰ Osim četiri najveće stranke, u političkom je životu Švedske od 1921. još prisutna Stranka lijevih, nekadašnja Komunistička stranka, koja je na tim izborima osvojila 4,6% glasova. Nakon toga je postotak njezinih birača uglavnom bio ispod 6%, a samo je dva puta stranka prešla 10% glasova i to 1944. kad je osvojila 10,3% i 1998. kad je osvojila 12,0% (Bäck i dr., 2015: 45).

Od stranaka koje su posljednjih desetljeća prisutne u političkom životu Švedske i imaju zastupnike u Riksdagu tu su još Kršćanski demokrati (*Kristdemokraterna*, prije *Kristdemokratiska samhällspartiet*) i Stranka zelenih (*Miljöpartiet de gröna*). Kršćanski su demokrati (KD) prvi put samostalno izišli na parlamentarne izbore 1964., ali izborni prag samostalno nisu prešli do 1991. Te su godine osvojili 7,1% glasova i sudjelovali u vladi desnog centra premijera Carla Bildta. Otad su Kršćanski demokrati osvajali zastupnička mjesta na svim izborima, a najveći su izborni uspjeh polučili 1998. s 11,7% i 2002. s 9,1% glasova. Stranka zelenih na parlamentarne je izbore izišla 1982. a izborni je prag prešla 1988. s osvojenih 5,5% glasova. Zeleni su nakon toga skoro uvijek bili na rubu ispadanja iz parlamenta ali se to zbilo samo 1991. Najbolji su izborni rezultat postigli 2010. s osvojenih 7,3% glasova. Za razliku od ostalih parlamentarnih stranaka koje imaju jednoga člnika (*partiledare* ili *partiordförande*), Stranka zelenih ima dvoje glasnogovornika (*språkrör*).²¹ Tih sedam stranaka u ovome se članku naziva "etabliranima". Od njih S, MP i V čine lijevu odnosno crvenozelenu a M, KD, L i C desnu, konzervativnu ili građansku (*de bor-*

¹⁹ Dalje u tekstu stranke će se nazivati po današnjem imenu ili pokrati. Puno ime Liberala na švedskom je *Liberalerna*.

²⁰ <https://www.di.se/nyheter/smapartiernas-roster-raknade-nyans-storst>, prema podacima Državnoga izbornog povjerenstva. Sveukupno je oko 100.000 birača glasovalo za stranke koje nisu prešle izborni prag.

²¹ <https://www.mp.se/om>, vidi i Vedung, 1991: 202-205. Politikom dvoje "glasnogovornika" zeleni su željeli naglasiti demokratsku prirodu stranke. Takav se pristup pokazao neučinkovitim. Njihovi su "glasnogovornici" u istraživanjima biračkog raspoloženja bili među najmanje prepoznatljivima i dojam je da su više pridonosili zbunjenosti nego percepciji demokratičnosti te stranke. Nakon izbora 2022. glasjniji su zahtjevi da se ovakvo načelo vođenja stranke napusti i da se bira jedan predsjednik.

gerliga) koaliciju.²² No tek su pred izbore 2010. ta dva bloka prvi put predstavila blokovske programe i koalicijske partnere u slučaju pobjede (Bäck i dr., 2015: 296). Stranka centra i Liberali su pak zadnjih godina često podržavali lijevu manjinsku vladu, s različitom razinom oduševljenja među članstvom, ponajprije kao odabir manjeg zla (u odnosu na otvaranje političkog prostora za Švedske demokrate).

Postojanost je švedskoga političkog sustava tijekom većega dijela njegova demokratskog razdoblja bila gotovo bez presedana. Između 1921. i 1988., kada je Stranka zelenih prvi put ušla u parlament, švedski se parlamentarni sustav smatrao "školskim primjerom duboko zamrznutog sustava" (Bäck i dr., 2015: 48; Vedung, 1991: 166). Među zapaženijim odstupanjima u posljednjih nekoliko desetljeća, osim ulaska Stranke zelenih u parlament 1988., ubraja se kratkotrajni uspon stranke Nova demokracija (*Ny demokrati*, NYD), koja se opisuje kao radikalna desničarska i populistička (Melin i dr., 1997: 283; Minkenberg, 2001: 4). NYD je na izborima 1991. osvojio 6,7% glasova i 25 zastupničkih mjesta. No već na izborima 1994. (između 1970. i 1994. parlamentarni je mandat trajao tri godine), stranka nije prešla izborni prag, a nekoliko je godina kasnije prestala postojati. Njezin uspon i brzi pad potvrdio je, naizgled, percepciju i samopercepciju Švedske kao države "imune na draži ekstremne desnice" (Widfeldt, 2015: 174). Drugi pak autori smatraju kako je nakon propasti NYD-a, "neoportuna desničarska populistička snaga ostala neiskorištena osam godina" kad su njezine glasove 2002. zadobili Liberali tražeći da se stjecanje državljanstva uvjetuje znanjem švedskog jezika (Bäck i dr., 2015: 281-282).²³ Vjerojatno najveći i svakako najdugotrajniji parlamentarni potres zbio se ulaskom Švedskih demokrata (SD) u Riksdag 2010., o čemu će biti riječi u nastavku teksta. Zbog kontroverzne prošlosti – a djelomice i sadašnjosti – Švedski demokrati do 2022. nisu prihvaćani u konzervativni blok nego su činili zasebnu treću skupinu s kojom godinama nitko nije želio, ili se nije usuđivao, otvoreno surađivati na parlamentarnoj razini. Istodobno su nakon svakih izbora od 1994., pa tako i u rujnu 2022., ostalih sedam etabliranih stranaka prelazile izborni prag i zadržavale zastupničku prisutnost u Riksdagu.

Švedska socijaldemokracija, neutralnost, folkhemmet i trygghet

Švedska se doista može smatrati državom razmjerno imunom na sve oblike političkog ekstremizma, lijevoga i desnoga. Zasluga za to često se pripisuje utemeljitelju Socijaldemokratske stranke Hjalmaru Brantingu (1860.–1925.), koji se 1889. odvojio od Socijalističke stranke i bio prvi socijaldemokrat u švedskom parlamentu. Branting je smatrao da se društvene nejednakosti i nepravde mogu nadvladati postupnim, demokratskim reformama, što je uobičajeno u zgodno opažanje kako se u nazivu "socijaldemokracija" nalazi i cilj i način socijaldemokratskoga političkog djelovanja (Melin i dr., 1997: 216). Branting se općenito smatra jednom od najvažnijih ličnosti političkoga života Švedske u 20. stoljeću koji je bitno pridonio da se tradicija socijaldemokratske političke misli duboko i trajno ukorijeni u švedskom društvu. Godine 1921., iste godine kad je postao premijer Švedske, zajedno je s Norvežani-

²² Od 2004. te su se četiri stranke nazivale još i Savez za Švedsku (*Allians för Sverige*) poslije samo Savez (*Alliansen*). Vidi još i podrubak 8.

²³ Stranka se u to vrijeme zvala Narodna stranka (*Folkpartiet*), a na izborima je osvojila 13,4% glasova, što je njezin daleko najbolji rezultat u 21. stoljeću i najbolji od 1985. kad je osvojila 14,2% glasova.

nom Christianom Lousom Langeom, Branting primio Nobelovu nagradu za mir zbog rada na uspostavi Lige naroda i mirnoga odvajanja Švedske i Norveške (Keene, 1998: 71-72).

Za razliku od socijaldemokratske, Komunistička je stranka (današnja Stranka lijevih) od osnutka uvijek bila daleko od šire popularnosti. Tijekom 20. stoljeća samo je pet puta na izborima osvojila više od 6% glasova.²⁴ Švedski su birači pokazivali osjetljivost za socijalna pitanja i težili društvenoj jednakosti, ali rješenja za njih nisu vidjeli u radikalnim, a osobito ne u nasilnim prevratima, na čemu počiva ideja komunizma, nego u dogovoru nositelja različitih interesa u društvu. Tijekom povijesti švedske parlamentarne demokracije brojni su primjeri stranačke suradnje koja je prelazila blokovska, ideološka i interesna razgraničenja. Švedska očekivanja na vanjskopolitičkom planu bila su slična. Od vremena Hjalmara Brantinga (koji je, uz premijersku, obnašao i dužnost ministra vanjskih poslova), švedski su političari zastupali međunarodnu suradnju, rješavanje međunarodnih sporova pred međunarodnim tijelima, neutralnost i mirotvornost. Ođanost tim načelima švedska je vlada Hjalmara Brantinga pokazala u vrijeme rješavanja pitanja Ålandskog otočja smještena u Baltičkom moru između Švedske i Finske. Otočje je zajedno s Finskom pripadalo Švedskoj do 1809. kad je Fredrikshamnškim mirom završen dvogodišnji švedsko-ruski rat a Åland i Finska su pripali Rusiji. Potkraj 1917., nakon Listopadske revolucije, Finska je proglasila neovisnost, a stanovnici Ålandskog otočja, koji su uglavnom govorili švedski, njegovali švedsku kulturu i smatrali se Šveđanima, poželjeli su pripojiti se Švedskoj. I Švedska i Finska polagale su pravo na Ålandsko otočje, pa je njihov spor 1920. iznesen pred novoosnovanu Ligu naroda. Godinu dana kasnije Liga je naroda donijela odluku prema kojoj je Ålandsko otočje pripalo Finskoj, te je demilitarizirano. Švedska vlada i kralj tom su odlukom bili nezadovoljni, ali su je prihvatili (Melin i dr., 1997: 218-219), stvarajući presedan pretpostavljanja međunarodne arbitraže utemeljenom nacionalnom interesu. Branting je i prije ulaska u parlament bio zagovornik pacifizma. Godine 1917. oštro je osudio genocid (*folkmord*) što su ga Turci počinili nad Armencima (Karlsson i Lindkvist, 2012: 93).²⁵ Tijekom Prvoga svjetskog rata zagovarao je švedsku neutralnost, a Švedska je tu neutralnost zadržala i tijekom Drugoga svjetskog rata.²⁶

Švedski gospodarski odnosi s nacističkom njemačkom, poput izvoza 38 milijuna tona željezne rudače 1940.–1944. (Melin i dr., 1997: 243), kao i podilaženje sovjetskom režimu u godinama nakon rata vidljivo, primjerice, u mlakom ili nikakvom nastojanju da se Raoul Wallenberg, jedan od najvećih junaka spašavanja Židova u vrijeme nacizma, izbavi iz sovjetskog zatočeništva,²⁷ nanijeli su stanovitu

²⁴ 1928. 6,4%, 1932. 8,3%, 1944. 10,3%, 1948. 6,3% i 1994. 6,2% (Bäck i dr., 2015: 45). Na izborima 2002., 2006. i 2018. stranka je osvojila 8% ili više glasova.

²⁵ Autori ukazuju kako je Branting pokolj Armenaca nazvao "organiziranim i sustavnim genocidom (*folkmord*) trideset godina prije nego što je taj zločin definiran međunarodnim pravom." Brantingov govor i osudu genocida prenio je časopis *Socialdemokraten* 28. ožujka 1917.

²⁶ Švedska je vlada 1938. donijela odluku o neutralnosti u slučaju rata u Europi (Melin i dr., 1997: 231). Švedskom je politikom predratnih i ratnih godina dominirala Socijaldemokratska stranka, ali je tijekom Drugoga svjetskog rata na vlasti bila vlada nacionalnog jedinstva (*samlingsregering*) premijera Pera Albina Hanssona.

²⁷ Raoul Wallenberg je kao švedski diplomat u Budimpešti spasio tisuće, prema nekim vrelima čak desetke tisuća Židova od nacističkog progona i deportacije u Auschwitz. Uhićen je i nestao po dolasku Crvene armije u Mađarsku, a njegova je sudbina do danas nepoznata. Više o tome vidi: Havel, 2014: 325-359.

štetu međunarodnom ugledu Švedske. No Švedska je s vremenom ipak stekla imidž države koja vodi umjerenu i razmjerno dosljednu politiku neutralnosti, te koja "skrbi za načela ljudskih prava i morala" (Palme, 1993: 11). Glavni nositelji švedske politike neutralnosti bili su socijaldemokrati. Ona se odnosila i na švedsko odbijanje pristupanja Europskoj uniji (tada EEZ, poslije EZ), što je u govoru iz 1961. objavio socijaldemokratski premijer Tage Erlander (1946.–1969.). Odluku socijaldemokratskog premijera Ingvara Carlssona iz listopada 1990. o podnošenju zahtjeva za članstvom u EZ-u povjesničari nazivaju povijesnom (Melin i dr., 1997: 282–283). Proces pristupanja NATO-u koji je otvoren nakon ruske invazije na Ukrajinu 2022., o čemu postoji suglasje većine parlamentarnih stranaka oba bloka, te podrška gotovo 50% stanovništva,²⁸ predstavlja golem zaokret po pitanju švedskoga međunarodnoga blokovskog svrstavanja.

Godine 1928. socijaldemokratski je vođa i premijer 1932.–1946. Per Albin Hansson švedsku viziju moderne države blagostanja, pravednosti i jednakosti oblikovao u pojam *folkhemmet* (Žmuda-Trzebiatowska, 2015: 93).²⁹ U tome su neologizmu spojene riječi "narod" (*folk*) i "dom" (*hem*) čime je stvoreno široko shvaćanje švedske države kao doma u kojem se svakom švedskom građaninu pružaju jednakost, prava, zaštita, sigurnost (*trygghet*) i skrb. Koncept je odražavao široko društveno povjerenje u državu i socijaldemokratsku vladu. Građanske su stranke bile kritičnije prema tome konceptu jer je, osim što je implicirao socijaldemokratsku vlast, podrazumijevao previše državne intervencije u skoro svaku sferu privatnoga i javnog života. No ni švedski konzervativci "nisu bili načelni protivnici državne intervencije u različita područja, dapače" (Aronson, 1993: 151). Na ideji *folkhemmeta* građeno je izbalansirano društvo u kojem će se "svi osim pokojeg mrzovoljnika osjećati ugodno i u kojem je s vremenom postala *obveza* osjećati se ugodno" (Nilson, 1998: 50). Nilson pak, u igri riječi na švedskom, piše kako se "dom švedskog naroda prometnuo u zatvorenu psihijatrijsku ustanovu" (Nilson, 1998: 31).³⁰ Privlačnost je ideje *folkhemmeta* počela jenjavati početkom 1990-ih "spektakularnim preuzimanjem vlasti građanske koalicije" (Žmuda-Trzebiatowska, 2015: 94) ali se ona do danas smatra idealom na kojemu počiva djelovanje Socijaldemokratske stranke (Barton, 2005: 323).

U švedskom je shvaćanju političke stvarnosti i društvenih prioriteta nadalje prisutan pojam *trygghet*, koji se kao i *folkhemmet* može povezati sa socijaldemokratskim političkim idealom države koja majčinski osigurava ispunjenje potreba građana, ali se ne radi o ideološki opterećenom neologizmu pa se na njega jednako pozivaju stranke oba bloka u predizbornim obećanjima i postizbornim politikama. Pojam se *trygghet* u punom smislu ne može prevesti na hrvatski jezik, pa ni na mnoge druge jezike. *Trygghet* znači sigurnost u neposrednom, ali i u širem društvenom pa i metafizičkom smislu. Riječ se može odnositi na osobnu i na društvenu sigurnost, te može opisati stvarnost ali i dojam i osjećaj stvarnosti. U tom smislu postoji njezina "povijesna povezanost s izgradnjom države blagostanja i njezinim ciljem smanjenja nejednakosti i siromaštva kroz društvene reforme" (Hermansson, 2018: 180). Pojam *trygghet* zato se često povezivao sa socijaldemo-

²⁸ <https://www.svd.se/a/0G18QA/svd-sifo-rekordmanga-svenskar-vill-ga-med-i-nato>. Prema istraživanju što ga je proveo Sifo Väljarbarometer, u tjedan dana koncem veljače/početkom ožujka 2022. podrška pristupanju NATO-u među Šveđanima je porasla s 39% na 49%.

²⁹ Nilson piše da je Hansson pojam *folkhem* prvi put upotrijebio tijekom govora Stockholmu 1921. (Nilson, 1998: 31).

³⁰ Na švedskom: *Folkhemmet blev en sluten anstalt*.

kracijom. Socijaldemokratsko političko djelovanje bilo je najjasnije i, dojam je, najučinkovitije povezano s pružanjem osjećaja sigurnosti švedskim građanima, posebice ranjivim skupinama, poput siromašnih, nezaposlenih, samohranih roditelja, useljenika, bolesnih, starih itd. U međunarodnom kontekstu švedska je neutralnost – koja je, doduše, zaživjela prije socijaldemokracije, ali ju je socijaldemokracija dovela do vrhunca – jamčila sigurnost od ratnih razaranja i stradavanja. Socijaldemokratska je stranka uspješnim vođenjem gospodarstva – Švedska se do 1970. razvila u četvrtu najbogatiju državu na svijetu (Bergh, 2008: 41) – socijalne skrbi, zdravstva, obrazovanja i drugih sfera *folkhemmeta*, te smirenom vanjskom politikom osiguravala *trygghet*, a time i stabilno, široko biračko tijelo. No 1990-ih počela se širiti nesigurnost (*otrygghet*) zbog porasta nasilja i kriminala.³¹ Ta vrsta nesigurnosti za švedsko je društvo bila novost jer se nije odnosila na pitanja ekonomske nejednakosti ili siromaštva, a ni na pitanja izvanjske ugroze. Nositelji kriminala i nasilja često su bili useljenici, uključujući njihov drugi i treći naraštaj. Statistike o omjeru udjela Šveđana i stranaca u kriminalnom djelovanju koje je pridonosilo porastu nesigurnosti (*otrygghet*) u društvu isprva su bile teško, ako ikako, dostupne. Etablirane stranke, posebice socijaldemokrati, kao razlog su uglavnom izdvajale lošu integraciju, a za nju su ponajprije okrivljivali neučinkovitost švedskih institucija.

Na valu te nove vrste nesigurnosti za politički su se prostor izborili Švedski demokrati. U skladu s tradicionalnom švedskom politikom, građanima su obećavali sigurnost (*trygghet*), ali razloge širenja nesigurnosti i osjećaja nesigurnosti (*otrygghet*) nisu pronašli u uvriježenim službenim objašnjenjima, nego u pretjeranoj imigraciji osoba koje se ne namjeravaju integrirati u švedsko društvo i koje ne prihvaćaju švedske vrijednosti, poglavito bliskoistočnih i afričkih muslimana, te u švedskom pravosuđu koje je odveć blago prema počiniteljima teških kaznenih djela iz useljeničkih krugova. Za porast javne i osobne nesigurnosti (*otrygghet*) optužili su tradicionalne nositelje ideje Švedske kao sigurnoga (*trygg*) doma njezina naroda (*folkhemmet*), socijaldemokrate, koji od 2010. nisu osvojili više od 31% glasova. Te je godine počeo niz najlošijih izbornih rezultata socijaldemokrata od 1914. Desno-konzervativni blok preuzeo je govor o sigurnosti pa je, prema novoimenovanom premijeru Ulfu Kristerssonu (M), "sigurnost postala pitanje slobode našega doba (*trygghet har varit vår tids frihetsfråga*)."³²

Stabilnost švedske demokracije

Švedski je politički sustav u posljednjih stotinu godina među najstabilnijima u demokratskom svijetu.³³ Izborna je izlaznost visoka, a razina političke korupcije niska, čemu se u nekim novijim istraživanjima pripisuje ključna uloga u gospodarskom razvoju zemlje (Bäck i dr., 2015: 174; usp. von Beyme, 2014: 94). Odredbama usvojenima djelomičnom ustavnom reformom stranka koja prijeđe izborni prag od 4%

³¹ Osjećaj straha od kriminala i općeg osjećaja nesigurnosti (*otrygghet*) pojavljuje se već 1980-ih (Hermansson, 2018: 181), no u to se vrijeme još nije znatnije odražavao na izborne rezultate stranaka.

³² Govor Ulfa Kristerssna pred Riksdagom tijekom predstavljanja nove vlade 18.10.2022.

³³ Prema istraživanju iz 2008., Švedska je politički, ekonomski i sigurnosno bila druga najstabilnija država na svijetu, odmah iza Vatikana (<https://www.svd.se/a/2c391738-07d9-34e4-93d5-948891000ba1/sverige-nast-stabilast-i-varlden>).

osvaja 14 zastupničkih mjesta (Herlitz, 1970: 12).³⁴ Taj su postotak odredile četiri najveće i najpostojanije stranke (socijaldemokrati, umjereni, centristi i liberali) i njime otežali "uspon malih i novih stranaka" (Kasapović, 2003: 156).³⁵ Doista, u savazu Donjeg doma iz 1968. nalazili su se zastupnici stranaka koje su osvojile 0,9% (*Mellanpartierna*), 1,7% (*Samling 68*) i 3% (komunisti). Prema Bäckeru, Erlingssonu i Larssonu (2015: 37-38), "teško je izbjeći sumnju kako je sustav izbornog praga postavljen kako bi spasio tadašnju Lijevu komunističku stranku (VPK, sadašnju Stranku lijevih) od ispadanja iz parlamenta". Autori navode i kako je Narodna stranka (FP, današnji Liberali) željela da izborni prag bude viši kako bi "kršćanske birače zastrašili od glasovanja za Kršćansku demokratsku zajednicu (KDS, današnje Kršćanske demokrate)." U kasnijim je parlamentarnim raspravama bilo prijedloga o promjenama izbornog praga, pri čemu su socijaldemokrati predlagali da se on povisi a komunisti da se snizi, ali ti prijedlozi nisu zaživjeli niti su polučili šire zanimanje javnosti.

U švedskome se stranačkom životu nije stvorila tradicija sklapanja predizbornih koalicija, uključujući one čija je svrha prelazak izbornog praga. Sve etablirane stranke s iznimkom socijaldemokrata i umjerenih (Stranka centra, Liberali, Stranka lijevih, Kršćanski demokrati i Stranka zelenih) tijekom godina često su imali jednoznačenast postotak birača i nerijetko su pred izbore bili u opasnosti od ispadanja iz parlamenta. Primjerice, Stranka centra je 1998. ušla sa samo 5,1%, Liberali s 4,7%, a zeleni s 4,5% glasova, Kršćanski su demokrati 1994. osvojili 4,1%, a Stranka lijevih 1991. 4,5% glasova i jedva ostali u parlamentu. No stranke su rijetko, ako ikad, ulazile u pregovore o predizbornim koalicijama, jer to nije u duhu švedske demokratske tradicije i teško je očekivati da bi naišlo na odobravanje među glasačima. Od iznimki valja navesti kako su 1985. Kršćanski demokrati ušli u Riksdag zahvaljujući koaliciji sa Strankom centra, ali takvu predizbornu koaliciju ni jedni ni drugi nisu ponovili. Dvije najveće stranke bile su zastupljene u svim sazivima parlamenta od 1921. s razmjerno ujednačenim postotkom. Socijaldemokrati su na svim izborima bili najjača stranka. Najlošiji su rezultat postigli 2018. s osvojenih 28,26% glasova a najbolji 1944. s osvojenih 53,8%.³⁶ Do izbora 2006. prelazili su ili se približavali 40% osvojenih glasova, što ni jedna druga stranka nikad nije postigla. Štoviše, ni jedna druga stranka nije dosegla ni 30% glasova, s jednom jedinom iznimkom na izborima 2010. kad su umjereni osvojili 30,06% glasova.

Istupanja zastupnika iz stranaka ili njihovo isključenje razmjerno su rijetki. Od uvođenja jednodomnog parlamenta 1971. takvih je istupanja ili isključenja bilo 27. Najviše ih je bilo među Švedskim demokratima (8), u Stranci lijevih (7) i Novoj demokraciji (4),³⁷ a takvih istupanja nije bilo među socijaldemokratima i Kršćanskim demokratima. Među zapaženijim istupanjima je odlazak Gudrun Schyman iz Stranke lijevih 2004., nakon što je 1993.–2003. obnašala dužnost šefice stranke i postigla neke od najvećih uspjeha u njezinoj parlamentarnoj povijesti, te Mikaela

³⁴ U istoj je reformi Ustava određena i iznimka prema kojoj stranka koja osvoji 12% glasova u jednoj od 29 izbornih jedinica u njoj osvaja i jedan zastupnički mandat. Od 349 zastupničkih mjesta u Riksdagu, 310 raspodijeljeno je na te izborne jedinice (<https://www.val.se/val-och-folkomrostningar/det-svenska-valsystemet/valkretsar.html>).

³⁵ Postojanje izbornog praga prema Kasapović (2003: 156) "učvršćuje moć velikih i otežava ili onemogućuje uspon malih i novih stranaka, te petrificira stranački i parlamentarni sustav".

³⁶ Socijaldemokrati su još samo jednom, 1968., prešli 50% (te su godine osvojili 50,1%).

³⁷ <https://www.alttinget.se/rikspolitik/artikel/riksdagen-faar-sin-andra-vilde-tangerar-rekord>.

Janssona koji je 1993.–2005. obnašao dužnost šefa Švedskih demokrata,³⁸ ali se 2018. priključio stranci Alternativa za Švedsku koja na izborima nije prešla izborni prag. Tijekom 2022. pozornost je privlačila Amineh Kakabaveh, koja je istupila iz Stranke lijevih, ali je zadržala mjesto u Riksdagu kao neovisna zastupnica. Kakabaveh je podrijetlom Kurdkinja iz Irana, a prije dolaska u Švedsku početkom 1990-ih borila se u kurdskoj vojsci Pešmerga (v. Kakabeveh i Ohlson, 2016). U proljeće 2022., kad su počeli pregovori o švedskom priključenju NATO-u, turski je predsjednik Recep Tayyip Erdoğan kao uvjet turske suglasnosti od Švedske zatražio izručenje "terorista" među kojima su i Kurdi što su od turskog progona utočište našli u Švedskoj, čemu se Kakabaveh usprotivila. Zbog tadašnjega omjera snaga u Riksdagu, Kakabaveh je mogla srušiti vladu, pa je jedno vrijeme njezin utjecaj u pregovorima o opstanku vlade i švedskog pristupanja NATO-u bio golem. Budući da se u švedskom parlamentarnom sustavu za ulazak u Riksdag ne mogu natjecati neovisni kandidati nego samo stranke, Kakabaveh je nakon izbora 2022. prestala biti zastupnicom. U govornom se švedskom jeziku za neovisnog zastupnika koji je u parlament ušao kao član neke stranke iz koje je potom istupio ili je isključen koristi pojam *politisk vilde*. Premda se radi o uvriježenoj sintagmi, riječ *vilde* znači "divljak" pa ona sadržava određeni negativni prizvuk.

Izglasavanje nepovjerenja vladi može pokrenuti 35 zastupnika, a za njegov uspjeh nužna je suglasnost 175 od 349 zastupnika. Pokretanje postupka glasovanja o nepovjerenju vladi razmjerno je rijetko i do sada je zabilježeno samo trinaest takvih pokušaja. Od toga se osam dogodilo u osmogodišnjem razdoblju lijevih manjinskih vlada 2014.–2022.³⁹ Dvanaest je pokušaja završilo neuspjehom, a jedinim je uspješnim u lipnju 2021. izglasano nepovjerenje tadašnjem premijeru, socijaldemokratu Stefanu Löfvenu.

Povjerenje Švedana u etablirani sustav na državnoj razini može se iščitati i iz odsutnosti inicijativa za pokretanje referenduma. Tijekom čitave je povijesti švedske demokracije održano šest referenduma, od kojih samo jedan u 21. stoljeću, onaj o uvođenju eura. Od 2011. za pokretanje je referenduma nužno prikupiti potpise 10% birača, ali na državnoj razini pokušaja njegova provođenja nije bilo (Bäck i dr., 2015: 39-40).⁴⁰ Na stabilnost švedskoga političkog sustava upućuje i podatak kako je socijaldemokrat Tage Erlander bez prekida obnašao dužnost premijera čak dva deset tri godine, od 1946. do 1969. što je rekord u zapadnom demokratskom svijetu (Lidegaard, 2011: 63).

³⁸ U vrijeme Janssonova vodstva Švedski demokrati još nisu bili parlamentarna stranka, ali je broj njihovih glasača stalno rastao. Jansson je po dolasku na čelo stranke iz nje isključio "ekstremiste" i zabranio nošenje odora na stranačkim skupovima (Hellström i Nilsson, 2010: 58), o čemu će biti riječi u nastavku u tekstu.

³⁹ O nepovjerenju Vladi glasalo se 1980., 1985., 1996., 1998., 2002., također u vrijeme manjinskih vlada Olofa Palmea i Görana Perssona, a potom dva puta 2015., dva puta 2017., dva puta 2019., 2021. (uspješno) i 2022. Jedini put kad je Riksdag glasovao o nepovjerenju većinskoj vladi zbio se u vrijeme premijera Thorbjörna Fälldina (C) koji je 1976.–1918. bio na čelu građanske (nesocijalističke, ali ju je teško nazvati desnom) koalicije koju su činili C, M i FP danas L (<https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/riksdagens-uppgifter/kontrollerar-regeringen/#5bf4673c7d76bf93a8481434752e1462>).

⁴⁰ S druge je strane povećan broj referenduma na općinskoj razini.

Uspon Švedskih demokrata

Vjerojatno najveći potres u političkom životu Švedske, i to ne samo od 2010. kad su njihovi zastupnici prvi put ušli u Riksdag, predstavlja uspon Švedskih demokrata. Te je 2010. SD osvojio 20 zastupničkih mjesta od 349.⁴¹ Bila je to svojevrsna kulminacija tridesetogodišnjeg uspona stranke. Na svim se izborima od 1991. do 2014. broj osvojenih glasova stranke otprilike udvostručavao. Premda 2006. nije prešao izborni prag, SD je osvojio predstavnička mjesta u polovici švedskih općina (Hellström, Nilsson i Stoltz, 2012: 186; Bäck i Larsson, 2006: 49).

Tablica 2. Rezultati SD-a na parlamentarnim izborima 1991.–2022.

Godina	1991.	1994.	1998.	2002.	2006.	2010.	2014.	2018.	2022.
Postotak	0,1	0,25	0,4	1,4	2,9	5,7	12,86	17,53	20,54
Broj zastupnika						20	49	62	73

Stranka se Švedskih demokrata zbog kontroverzne prošlosti među političkim protivnicima, u srednjostrujaškim medijima i u znanstvenoj zajednici često povezuje s ksenofobijom, rasizmom, desničarskim populizmom (Ekström, Patrona i Thornborrow, 2020: 469-470; von Beyme, 2019: 44) te "autoritarnim nacionalizmom" (Thornborrow, Ekström i Patrona, 2021: 6). Osnovali su je u Stockholmu početkom 1988. aktivisti nezadovoljnici švedskom političkom i društvenom klimom, među kojima je bilo mnogo pripadnika "slabo uvezane rasističke mreže" (Ranstorp i Ahlin, 2020: 117) Očuvaj Švedsku švedskom (*Bevara Sverige Svenskt*, BSS). BSS se sredinom 1980-ih ujedinio sa Strankom napretka (*Framstegspartiet*) iz čega je stvorena Švedska stranka (*Sverigepartiet*) koja je "preteča Švedskih demokrata" (Widfeldt, 2015: 212). Te dvije stranke, prema studiji o radikalizmu u Švedskoj što ju je nedavno objavilo stockholmsko Sveučilište obrane i sigurnosti (*Försvarshögskolan*), "nisu bile povezane s nacizmom i fašizmom, ali su odigrale važnu ulogu u promjeni političkoga krajolika i debati o pitanjima useljavanja" (Ranstorp i Ahlin, 2020: 117-118). Dio se članstva Švedskim demokratima približio preko Nordijske državne stranke (*Nordiska Rikspartiet*, NRP), osnovane 1956. pod nazivom Švedski nacionalsocijalistički borbeni savez (*Sveriges Nationalsocialistiska Kampförbund*), za koju se smatra da je ideološka sljednica prve nacionalsocijalističke stranke osnovane u Švedskoj 1924., te rasističkih radikalnih stranaka osnovanih u vrijeme uspona nacizma u Njemačkoj 1930-ih (Ranstorp i Ahlin, 2020: 109, 47).

Švedske se demokrate povezuje i s novijim rasističkim pokretima, poglavito Nacionalsocijalističkom frontom (*Nationalsocialistisk front*), koja je poslije preimenovana u Stranku Šveđana (*Svenskarnas parti*), te sa Švedskim pokretom otpora (*Svenska motståndsrörelsen*), kasnije preimenovana u Nordijski pokret otpora (*Nordiska motståndsrörelsen*, NMR), "ključnoga nacionalsocijalističkoga aktera" koji je i danas djelatan u švedskom društvu kroz "tradicionalni aktivizam među stanovništvom, političke kampanje i snažnu prisutnost na društvenim mrežama" (Ranstorp i Ahlin, 2020: 48). Među ranim članovima i simpatizerima Švedskih demokrata često se spominje Gustaf Ekström (1907.–1995.), koji je tijekom Drugoga svjetskog rata

⁴¹ <https://www.val.se/valresultat/riksdag-region-och-kommun/2010/valresultat.html>. Widfeldt netočno piše da je SD na tim izborima osvojio 26 zastupničkih mjesta (Widfeldt, 2015: 174).

kao dobrovoljac služio u Waffen-SS-u (Widfeldt, 2015: 181). Uvriježeno poimanje nastanka Švedskih demokrata može se sažeti u podnaslovu natuknice o Švedskim demokratima ljevičarske zaklade Expo: "SD su osnovali veterani švedskoga nacizma i fašizma koji su se uspjeli nametnuti kao široka, pragmatična alternativa švedskoga radikalnog nacionalizma."⁴²

Nekoliko godina SD je izravno ili neizravno koketirao s neonacizmom, rasizmom, ksenofobijom, protuislamizmom i protusemitizmom. Mladež sklona SD-u odijevala je pilotske vjetrovke, a na njihovim je skupovima nerijetko dolazilo do izgreda i nasilja. Ideološki se zaokret zbio 1995. kad je na čelo stranke stupio Mikael Jansson. Neopterećen problematičnom prošlošću (prethodno je pristajao uz Stranku centra), kontroverznim izjavama i povezanosti s nacističkim skupinama (Bäck i dr., 2015: 51), Jansson je poduzeo "ozbiljne korake kako bi očistio imidž stranke kroz zabranu odora, alkohola i nacističkih pokliča" (Widfeldt, 2015: 183-184). U sljedećih deset godina koliko ju je vodio stranci je rasla popularnost. Politički utjecaj Švedskih demokrata, najprije na lokalnim izborima, zamah dobiva 1990-ih kada "u nizu europskih država jačaju politički pokreti koje analitičari označavaju kao desni populizam" (Šalaj, 2012: 25).⁴³

Godine 2005. Janssona je na čelu stranke zamijenio tada dvadesetšestogodišnji Jimmie Åkesson. Sljedeće je godine promijenjen stranački znamen: umjesto ruke koja uzdiže baklju stavljen je stilizirani cvijet jetrenke (*Hepatica nobilis*) u bojama švedske zastave. Vizualni je dojam odražavao promjenu stranke iz prevratničkoga i napadačkog pokreta u smirenog zagovaratelja tradicionalnih švedskih vrijednosti. Takvu viziju Švedske stranka je pod Åkessonovom dirigentskom palicom predstavljala u šarmantnijem i pomirljivijem tonu, ali pazeći da ne umanjí dojam uvjerljivosti i odlučnosti. Åkesson se s vremenom prometnuo u karizmatičnoga, prepoznatljivoga, elokventnog političara koji ulijeva povjerenje, pa se uspon stranke nerijetko pripisuje i njegovoj osobnosti. Nastavio je pomicati stranku prema centru, uz jasan odmak od rasističkih i radikalnih ideja i osoba. U programu iz 2014. SD se predstavlja kao "socijalkonzervativna stranka" koja njeguje vrijednosti nacionalizma, konzervativizma, solidarnosti i zauzima se za društvo blagostanja.⁴⁴ Usporede li se razlike između desničarskog populizma i konzervativizma što ih prihvaća von Beyme (2019: 58), SD ostavlja dojam da je u nekim kategorijama (postojanost, jasne vrijednosti, poštivanje institucija) bliži konzervativizmu, a u nekima (oportunizam, percepcija društva kao podijeljena na "nas" i "njih", protuelitizam) desničarskom populizmu.

⁴² SD grundades av veteraner inom svensk nazism och fascism och har lyckats göra sig till den svenska radikalnationalismens breda, pragmatiska alternativ (<https://expo.se/fakta/wiki/sverigedemokraterna-sd>). Natuknica koja se nalazi u nekom obliku internetskog pojmovnika u podnaslovu *Fakta* (činjenice) dorađena je 23.9.2022. Expo se predstavlja kao vjerski, politički i stranački neovisna zaklada koja se bavi "novinarskim istraživanjem ekstremne desnice" a utemeljio ju je 1995. "među ostalima" (<https://expo.se/om-expo>) Stieg Larsson (1954.–2004.), poznati švedski novinar, autor publicističkih djela, romanopisac i ljevičarski aktivist, čiji su kriminalistički romani prevedeni i na hrvatski jezik.

⁴³ Šalaj kao primjere desnih populista koji se spominju u literaturi, osim Švedskih demokrata, još navodi pokrete Naprijed Italija i Sjeverna liga u Italiji, Nacionalna fronta u Francuskoj, Slobodarska stranka u Austriji, Švicarska narodna stranka, Pravi Finci, Danska narodna stranka i Stranka napretka u Norveškoj (Šalaj, 2012: 28).

⁴⁴ "Sverigedemokraterna är ett socialkonservativt parti med nationalistisk grundsyn, som betraktar värdekonservatism och upprätthållandet av en solidarisk välfärdsmodell som de viktigaste verktygen i byggandet av det goda samhället" <http://partiprogram.se/sverigedemokraterna#sverigedemokraterna-och-socialkonservatismen>.

Godine 2015. iz SD-a je isključena čitava udruga stranačke mladeži (*Sverigedemokratisk ungdom*, SDU) i osnovana nova, Mladi Šveđani (*Ungsvenskarna*). Službeno je objašnjeno bilo da su se članovi SD-a usuglasili o "otvorenom shvaćanju švedske pripadnosti (*öppen svenskhet*), socijalkonzervativizmu i demokraciji,"⁴⁵ a stranačka mladež, sudeći po izboru nove čelnice Jessica Ohlsson, te ideje nije prihvaćala. SDU se nekoliko prethodnih godina sukobljavao s vodstvom SD-a zbog "odveć bliskih veza s krivim organizacijama u inozemstvu" (Ranstorp i Ahlin, 2020: 124) i pristajanja uz ideje svojstvenije krajnjim desničarskim nego konzervativnim pokretima. Primjer takva pitanja, i prvo glede kojega je SDU odstupio od službene politike SD-a, odnosilo na priznavanje palestinske države. Mladež se pozivala na načela nacionalizma prema kojemu svaka nacija, pa tako i Palestinci, ima pravo na državu, dok je čelništvo SD-a odbacivao priznanje Palestine otkako su socijaldemokrati to pitanje otvorili 2011.⁴⁶ Ne može se isključiti mogućnost da je mladež bila više protucionistička i protusemitska, nego što je bila propalestinska. Švedska je socijaldemokratska vlada u listopadu 2014., kao prva država članica EU-a, odlučila priznati državu Palestinu,⁴⁷ a da o tome nisu provedene rasprava i glasovanje u Riksdagu, pa čak i prije nego što je to pitanje izneseno pred Vanjskopolitički odbor (*utrikesnämnden*),⁴⁸ što je među konzervativnim zastupnicima, uključujući Švedske demokrate, naišlo na neodobravanje.⁴⁹

Švedski se demokrati od sredine 1990-ih nastoje distancirati od kontroverzne prošlosti, ali ih ona zahvaljujući etabliranim strankama, srednjostrujaškim medijima i rasističkim ispadima članova neumoljivo prati. Švedski su demokrati iz stranke isključili oko stotinu osoba u posljednjih deset godina, što je dvostruko više od svih ostalih stranaka zajedno.⁵⁰ No najjača stranka, socijaldemokrati, čiji je golem dio biračke baze, primjerice iz sindikalnog saveza *Landsorganisationen*, povjerenje

⁴⁵ <https://www.svd.se/a/40b7c4d3-a23e-41e6-ba0c-f2e6c59851d4/sd-bryter-med-sdu-partiet-menar-allvar>.

⁴⁶ <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/yv8eq2/sd-maste-erkanna-en-palestinsk-stat>. O pitanju koje je postavio socijaldemokratski zastupnik Peter Hultqvist tadašnjem ministru vanjskih poslova Carlu Bildtu vidi https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/interpellation/erkannande-av-palestina_GZ105.

⁴⁷ <https://www.regeringen.se/debattartiklar/2014/10/darfor-erkanner-sverige-i-dag-staten-palestina>. Rješenje je palestinsko-izraelskog sukoba priznanjem Palestine i općenito podrška Palestincima od 1960-ih predstavljalo jednu od ključnih vanjskopolitičkih tema Socijaldemokratske stranke. Konzervativne su pak švedske stranke tradicionalno zauzimale više proizraelski stav. Više o tome vidi u: Palme (1993), Bjereld i Carmesund (2008), itd.

⁴⁸ Vanjskopolitički odbor parlamentarno je tijelo u kojem su zastupljene sve parlamentarne stranke, a u njemu se raspravlja, ali se ne glasuje, o važnijim vanjskopolitičkim i sigurnosnim pitanjima prije nego što vlada o njima donese odluku. Predsjedavajući Vanjskopolitičkog odbora švedski je kralj.

⁴⁹ Vidi, primjerice, zastupničko pitanje socijaldemokratskoj ministrici vanjskih poslova Ann Linde koje je postavio Björn Söder iz stranke Švedskih demokrata u kolovozu 2022. (https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-frag-a-det-svenska-erkannandet-av-palestina_H9111861). Isti dan kada je Tobias Billström iz Stranke umjerenih imenovan ministrom vanjskih poslova u vladi Ulfa Kristerssona, 18.10.2022., gostovao je u središnjoj informativnoj emisiji Švedske televizije *Aktuellt* i jedno od pitanja koje mu je voditelj postavio bilo je, hoće li povući švedsko priznanje Palestine iz 2014. Odgovorio je da neće.

⁵⁰ <https://www.dagensarena.se/innehall/sa-manga-har-uteslutits-ur-partierna-ett-parti-sticker-ut>.

na izborima poklanjao SD-u,⁵¹ znan su dio predizbornih kampanja posvećivali podsjećanju birača na rasističke početke Švedskih demokrata. Kao odgovor su pred izbore 2018. Švedski demokrati objavili dokumentarni film *Ett folk, ett parti: Socialdemokraternas historia* (Jedan narod, jedna stranka: povijest socijaldemokrata) u kojem su otvorili temu rasističke prošlosti socijaldemokrata, koja je uključivala prisilnu sterilizaciju nekih manjina, posebice Roma, te djelovanje Instituta za rasnu biologiju.⁵² Ovaj je dio socijaldemokratske prošlosti, koji je trajao 1935.–1975. kada je, na temelju zakona iz 1934. i 1941., sterilizirano 62.888 osoba (Spektorowski i Mizrachi, 2004: 333–352) do 1990-ih bio razmjerno nepoznat, uvelike zbog državnog monopola na medije.⁵³ Posljednjih dvadeset pet godina porasla je dostupnost informacija, ali zanimanje javnosti za teške teme iz prošlosti nije. (Zbog nedostatka znanja među mladeži o Holokaustu premijer Göran Persson je 1998. pokrenuo obrazovne projekte o čijem učinku dvadeset godina kasnije vidi Österberg, 2019. Kratku i oštru kritiku crvenozelenih radi neprimjerene uporabe pojma "nacizam" kao batine u dnevno-političkoj debati objavila je utjecajna novinarka židovskog podrijetla Paulina Neuding tri dana nakon rujanskih izbora⁵⁴). Međusobno optuživanje za rasističku prošlost između socijaldemokrata i Švedskih demokrata vjerojatno je malo kome bilo ključno za odabir stranke na izborima 2018. i 2022. Najvažniji korak za uspon SD-a nije bilo okajavanje vlastitih grijeha prošlosti, ni raskrinkavanje tuđih, nego ugaravanje u okvire srednjostrujaškoga političkog djelovanja. Na državnoj razini to im je uspjelo 2010.

Kad su prvi put ušli u Riksdag, Švedski su demokrati postigli bolji rezultat samo od Kršćanskih demokrata i Stranke lijevih s po 19 zastupnika. No već na sljedećim izborima, 2014. postali su treća jakosna stranka, iza socijaldemokrata i umjerenih.

⁵¹ Istraživanje iz prosinca 2017. pokazalo je da oko 30% članova LO-a namjerava na izborima 2018. glasovati za SD (<https://www.kantarsifo.se/rapporter-undersokningar/valjarbarometer-december-2017>) a glasovalo ih je oko 24% (<https://arbetet.se/2018/09/12/nya-siffror-sa-rostade-lo-medlemmarna>). Godine 2022. postotak je glasača SD-a među članovima LO-a porastao na 27,5. (<https://www.byggnadsarbetaren.se/sa-rostade-lo-valjarna>). U isto je vrijeme broj glasova Socijaldemokratske stranke bio rekordno nizak, premda su socijaldemokrati i dalje osvajali viši postotak sindikalnih glasova, oko 41% i 2018. i 2022. (2014. taj je postotak iznosio oko 53). Von Beyme (2019: 18) je uočio kako su socijaldemokrati u Švedskoj (kao i u Danskoj i Finskoj) pretrpjeli više štete od desničarskog populizma, nego od konzervativnih ili kršćanskodemokratskih stranaka. Posljednji švedski izbori obrađeni u njegovoj studiji su iz 2014. (von Beyme, 2019: 44).

⁵² O ovome filmu na hrvatskom jeziku vidi: Havel, 2018: 62–66.

⁵³ Prva privatna televizija na švedskom jeziku TV3 počela je djelovati 1988. iz Velike Britanije, a privatne televizijske i radijske postaje u Švedskoj dopuštene su tek početkom 1990-ih. Ograničenje pristupa informacijama odnosilo se i na arhivsku građu. Tijekom 1990-ih Ulf Nilsson, poznat i ugledan novinar i pisac, bez uspjeha je tražio pristup pismohrani Ministarstva vanjskih poslova radi istraživanja švedske suradnje s nacističkom njemačkom (Nilson, 1998: 83). Među prvim znanstvenim djelima u kojima je obrađena protusemitska politika vlade Pera Albina Hanssona je Levine, 1998. U njemu je opisano kako je nakon *Anschlussa* švedsko ministarstvo vanjskih poslova od Njemačke tražilo da se putovnice njemačkih Židova obilježe slovom J radi sprječavanja njihova bijega u Švedsku (Levine, 1998: 105). U istom je djelu opisano i kako je švedska vlada istoga socijaldemokratskog premijera kasnije promijenila politiku te se od 1942. aktivno uključila u spašavanje Židova od nacističkog progona.

⁵⁴ Neuding (2022: 2) je članak objavila u uvodniku nacionalnih dnevnih novina *Svenska Dagbladet* 14.10.2022. U njemu je kritizirala zloporabu sjećanja na Holokaust i "obezvrjeđivanje najgoreg genocida u povijesti njegovim pretvaranjem u doskočicu u debati" (*historiens värsta folk mord, trivialiserat till knep i debatten*).

Treći su bili i na izborima 2018., ali s višim postotkom birača i većim brojem zastupnika. Njihov se uspon nastavio te je na izborima 2022. svaki peti birač glasovao za SD.⁵⁵ Švedski su demokrati tako postali druga jakosna parlamentarna stranka, slabija samo od socijaldemokrata s osvojenih 30,33% glasova i 107 zastupničkih mjesta. Jednako važno, ako ne i važnije od izbornoga rezultata 2022., za Švedske je demokrate bilo prihvaćanje u blok konzervativnih stranaka. Umjereni i Kršćanski demokrati tijekom predizborne su kampanje otvoreno najavljivali suradnju s SD-om. Liberali su tu suradnju potvrđivali opreznije i sa stanovitom nelagodom. Pojednosti suradnje objavljene su 14. listopada 2022., nakon što je Ulf Kristersson imenovan mandatarom za sastavljanje nove vlade, u dokumentu nazvanom Sporazum iz Tidöa.⁵⁶ Stranka centra je pak i pred izbore 2022. odbacivala mogućnost suradnje s SD-om (kao i sa Strankom lijevih). Čelnica stranke Annie Lööf posljednjih je godina bila među najoštrijim i najdosljednijim kritičarima SD-a. Premda tradicionalno dio građanskog bloka, nakon izbora 2022. u konačnom omjeru snaga 176 zastupničkih mjesta za desne i 173 za lijeve, mandati Stranke centra pribrojeni su lijevima. U vladi koja je predstavljena 18. listopada nema ministara iz reda Švedskih demokrata, ali će članovi te stranke biti zastupljeni u vladinom uredu (*regeringskansliet*)⁵⁷ i predvodit će četiri važna parlamentarna povjerenstva⁵⁸ (*riksdagsutskottet*): Povjerenstvo za pravosuđe (*justitieuksottet*) kojim predsjedava Richard Jomshof, Povjerenstvo za gospodarstvo (*näringsutskottet*), Povjerenstvo za tržište rada (*arbetsmarknadsutskottet*) i Povjerenstvo za vanjske poslove (*utrikesutskottet*).

Švedski su demokrati ostali prepoznatljivi po ključnom pitanju koje su otvarali, a koje se odnosi na pretjerano useljavanje u Švedsku i prihvaćanje tražitelja azila s područja Bliskog istoka i Sjeverne Afrike. Ti su useljenici, po njihovu mišljenju, sa sobom donosili vrijednosti nespojive sa švedskima, od zlostavljanja žena, prisilne udaje djevojčica i mnogoženstva, do progona homoseksualaca, provođenja šerijatskog prava, nasilja i organiziranog kriminala. Švedski su demokrati najglasnije upozoravali na radikalizaciju dijela švedskih muslimana, pa čak i na islamizaciju Švedske.⁵⁹ Njihova najava ograničavanja broja useljenika i azilanata iz tih područja, ali prihvaćanje primjerice ukrajinskih izbjeglica, jedan je od razloga zbog kojih ih se još uvijek često smatra kontroverznima i optužuje za desni radikalizam, rasizam i islamofobiju.

⁵⁵ Osoba s pravom glasa na posljednjim je izborima bilo 7.775.390 (<https://www.val.se/valresultat/riksdag-region-och-kommun/2022/valresultat.html>), a ukupna populacija Švedske prelazi 10,5 milijuna (<https://www.scb.se/pressmeddelande/nu-ar-vi-over-105-miljoner-invanare>).

⁵⁶ Sporazum se može preuzeti na adresi <https://moderaterna.se/app/uploads/2022/10/Tidoavtalet-Overenskommelse-for-Sverige.pdf>. Sporazum iz Tidöa je objavljen 14.10.2022., kad je Ulf Kristersson imenovan mandatarom nove švedske vlade. Tidö je dvorac u blizini Västeråsa koji je pripadao Axelu Oxenstierni (1583.–1654.), najvažnijem i najpoznatijem kancelaru švedske povijesti, kojega je imenovao kralj Gustav II. Adolf (1611.–1632.), simbol švedske vojne moći zbog pobjeda u Tridesetogodišnjem ratu tijekom kojega je i poginuo.

⁵⁷ <https://moderaterna.se/nyhet/overenskommelseforsverige>.

⁵⁸ Petnaest parlamentarnih povjerenstava osmišljeno je kao "pokretač rada parlamenta" (*motorn i riksdagsarbetet*), <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/arbetet-i-riksdagen/sa-arbetar-utskotten>).

⁵⁹ Vidi, primjerice, predizborni govor Richarda Jomshofa od 4. rujna 2022. (<https://www.youtube.com/watch?v=8mU4A14GG9M>). Jomshof je zastupnik SD-a u Riksdagu od 2010. i glavni tajnik stranke od 2015. Od listopada 2022. obnaša dužnost predsjednika parlamentarnog povjerenstva za pravosuđe (*justitieuksottet*).

No stranka se posljednjih godina profilirala i u nizu drugih aktualnih društvenih i gospodarskih pitanja, poput očuvanja države blagostanja, zalaganja za radna mjesta u Švedskoj, zadržavanje iznosa doplatka za nezaposlene, uključivanje zubne njege u zdravstvenu zaštitu čime bi država snosila dio njezinih troškova, te obnavljanja sigurnosti (*trygghet*) suzbijanjem organiziranog kriminala i povećanjem kazni za prijestupnike. Švedski se demokrati nadalje zalažu za stabilnu energetske politiku, izgradnju četvrte generacije nuklearnih elektrana i smanjenje poreza na gorivo.⁶⁰ Smanjenje emisije štetnih plinova godinama predstavlja jednu od najvažnijih tema u švedskoj politici, zbog koje su socijaldemokratske vlade uvodile poreze i gasile proizvodnju koja je onečišćavala okoliš. SD je u predizbornoj kampanji zauzeo stav da se globalni klimatski problemi ne rješavaju poreznim i drugim opterećenjem švedskih građana i gospodarstva, nego postavljanjem viših zahtjeva pred države čiji je udio u zagađenjima najviši, poput Kine.⁶¹ Nije neočekivano što su se u vrijeme energetske krize (cijene struje u južnim dijelovima Švedske na povijesno su najvišim razinama) te energetske i druge nesigurnosti zbog rata u Ukrajini, brojni birači odlučili za promjenu dosadašnje socijaldemokratske politike i o tim temama. Iz posljednjih analiza proizlazi da su Švedski demokrati preuzeli dijelove biračkog tijela iz sve tri ključne skupine čija se zaštita interesa tradicionalno povezivala s drugim strankama: od socijaldemokrata su preuzeli glasove radnika, od umjerenih glasove poduzetnika, a od Stranke centra glasove seljaka. Švedski se demokrati više ne mogu smatrati strankom desnih nezadovoljnika, ksenofoba i nacionalista, premda takvi i dalje u njima imaju najboljeg predstavnika u Riksdagu.

Zaključak: nova paradigma švedske politike?

Nakon što je 18. listopada 2022. na dužnost stupila vlada Ulfa Kristerssona, završeno je dvanaestogodišnje razdoblje manjinskih vlada. Osam godina socijaldemokratskih manjinskih vlada obilježile su krize vlasti i za Švedsku neobični politički procesi poput izglasavanja konzervativnog proračuna na temelju kojega je vladala socijaldemokratska vlada, razdoblja bez vlade dulje od 130 dana, izglasavanja nepovjerenja premijeru, sedmosatnoga prvoga premijerskog mandata Magdalene Andersson itd. To je bilo i jedno od duljih neprekidnih razdoblja manjinskih vlada, premda su one u parlamentarnom životu Švedske bile češće od većinskih.⁶² Tradicionalno građanske Stranke centra i Liberali u Riksdagu su podržavale socijaldemokratske vlade, bez sudjelovanja u vlasti. Članstvo ni jednih ni drugih, a osobito Liberala, nije bilo jedinstveno oko te podrške socijaldemokratima.

U lipnju 2019. na čelo je Liberala došla Nyamko Sabuni te ih je ne samo vratila u okrilje desno-konzervativnog bloka nego je i prihvaćala mogućnost suradnje s SD-om u nekom budućem sastavljanju vlade. Budući da je Sabuni crnkinja rođena u Burundiju, njezino je prihvaćanje SD-a kao političkoga saveznika predstavljalo i

⁶⁰ Predizborni se program 2022. nalazi na adresi <https://sd.se/wp-content/uploads/2022/07/sve-rigedemokraternas-valplattform-2022-april.pdf>.

⁶¹ SD u predizbornom programu navodi da švedska emisija štetnih plinova iznosi jedan tisućiti dio svjetske, a samo količina za koju Kina godišnje poveća svoje emisije štetnih plinova veća je od toga.

⁶² Dvanaestogodišnje razdoblje manjinskih vlada zbilo se i 1994.–2006. u vrijeme socijaldemokratskih premijera Ingvara Carlssona 1994.–1996. i Görana Perssona 1996.–2006. pa su u četrdeset godina od 1974. do 2014. oko 32 godine na vlasti su bile manjinske vlade (Bäck i dr., 2015: 296) odnosno u 48 godina 1974.–2022. Švedska je oko 40 godina imala manjinske vlade.

poruku javnosti da Švedske demokrate ne povezuje s rasizmom. Njihovo vrludanje između blokova biračima nije bilo privlačno pa su na izborima 2022. Liberali, koje nakon ostavke Sabuni privremeno predvodi Johan Pehrson, osvojili 4,61% i 16 zastupnički mjesta, najmanje od svih parlamentarnih stranaka. No u skladu s politikom što ju je zacrtala Sabuni, prihvatili su suradnju s SD-om.

Annie Lööf pak, koja je od 2011. vodila Stranku centra, kao ključni je argument podrške socijaldemokratima svejednako iznosila izbjegavanje otvaranja prostora za politički utjecaj bilo desnih (SD) bilo lijevih (V) "populista" i "ekstremista"⁶³. Sudeći po rezultatima izbora, birači u rujnu 2022. nisu smatrali da je pitanje utjecaja populizma i ekstremizama osobito važno pa je stranka sa 6,71% i 24 zastupnička mjesta polučila jedan od najlošijih rezultata u svojoj povijesti, a Lööf je najavila ostavku na mjesto predsjednice stranke. Među ključnim obilježjima švedskih političkih procesa u posljednjih dvanaest godina stranački su dogovori kojima je jedan od najvažnijih ciljeva bio suzbijanje utjecaja Švedskih demokrata u Riksdagu (Bäck i dr., 2015: 297⁶⁴). Lako se stječe dojam kako je dio etabliranih stranaka, a osobito vladajući 2014.–2022. socijaldemokrati i zeleni, nerijetko više napora ulagao u stvaranje odbojne slike o Švedskim demokratima, nego u rješavanje društvenih problema zbog kojih su Švedski demokrati uopće počeli rasti na državnoj razini.

Izbori 2022. predstavljaju i kontinuitet i diskontinuitet u švedskoj parlamentarnoj demokraciji. S jedne strane, izbori su održani prema uobičajenom izbornom ciklusu, a izborni je prag prešlo svih sedam etabliranih političkih stranaka. Stranke koje su u javnosti prepoznate kao ekstremističke, poput Alternative za Švedsku, privukle su zanemariv broj glasova. Izlaznost je na izbore bila razmjerno visoka. S druge se pak strane kao druga jakosna stranka po broju osvojenih mandata nametnula osma parlamentarna stranka, Švedski demokrati. Štoviše, Švedski su se demokrati iz stranke koja je ulaskom u Riksdag pridonijela, kako je to tada izgledalo, procesu "raspadanja" razmjerno stabilne blokovske politike (Bäck i dr., 2015: 314) prometnuli u dio te blokovske politike i učvrstili njegovu desnu, konzervativnu stranu. Sukladno Sporazumu iz Tidöa, Švedski demokrati, Stranka umjerenih, Kršćanski demokrati i Liberali postali su suradničke stranke (*samarbetspartierna*) "uglasne da će preuzeti odgovornost za Švedsku suradnjom tijekom mandatnog razdoblja 2022.–2026."⁶⁵ Na 63 stranice Sporazuma opisano je kako će izgledati suradnja tih četiriju stranaka o svim aktualnim političkim, društvenim i gospodarskim pitanjima, među kojima su izdvojeni zdravstvo, klimatska politika i energetika, suzbijanje kriminala, useljavanje i integracija, školstvo, te gospodarstvo i standard građana. Stranka zbog koje je prije dvanaest godina započelo razdoblje manjinskih vlada, danas je ne samo najjača konzervativna snaga u Riksdagu, nego je na putu da tijekom

⁶³ <https://www.centerpartiet.se/press/pressmeddelande/nyhetsarkiv-2018/2018-09-03-annie-loof-vi-tar-striden-mot-populisterna>. Von Beyme pak navodi kako "u posljednje vrijeme većina znanstvenika više ne vjeruje u jednaku ulogu ljevice i desnice u području ekstremizma" (2019: 4). Prema Minkenbergu (2001: 19) pojam desničarski ekstremizam "razlikuje se od desničarskog radikalizma po otvorenom stavljanju pod upit ustavnoga demokratskog sustava ili prijetnji nasiljem." Nijedna parlamentarna stranka u Švedskoj ne može se prema tome kriteriju nazvati ekstremnom.

⁶⁴ Bäck, Erlingsson i Larsson (2015: 297) navode tri okolnosti kao osobito bitne za politička zbivanja nakon 2014. Prvo, to je želja etabliranih stranaka da smanje utjecaj SD-a u Riksdagu; drugo, interes građanskog bloka (*den borgerliga alliansen*) da opstane kao mogući sastavljač vlade; treće, voljnost socijaldemokrata da razbiju (*bryta upp*) blokovsku podjelu te surađuju sa strankama izvan crvenozelenog bloka kako bi zadržali vlast.

⁶⁵ <https://moderaterna.se/app/uploads/2022/10/Tidoavtalet-Overenskommelse-for-Sverige.pdf>.

sljedeće četiri godine uvelike oblikuje i možda dugoročno preusmjeri švedsku unu-
tarnju i vanjsku politiku. Na dan kad je Riksdag potvrdio Ulfa Kristerssona za man-
datara nove vlade 17.10.2022., mediji su citirali političare oba bloka prema kojima
je u Švedskoj došlo ne samo do "promjene politike" nego do "promjene paradigme".
Suglasje o nazivu za novu švedsku političku stvarnost ipak ni izbliza ne odražava
suglasje o njezinu tumačenju.

Literatura

- Andersson, M. (ur.). (2020). *Framtidens kvinnor: Mognad och medborgarskap i svenska flickböcker 1832–1921*. Göteborg: Kriterium.
- Aronson, T. (1990). *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Aronson, T. (1993). *Gösta Bagges politiska tänkande: en studie i 1900-talets svenska konservatism*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Aronson, T. (2008). *Den unge Manfred Björkquist: Hur en vision av kristendomens möte med kultur och samhälle växer fram*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Bäck, H., Erlingsson G., i Larsson, T. (2015). *Den svenska politiken. Struktur, processer och resultat* Stockholm: Liber.
- Bäck, H., i Larsson, T. (2006). *Den svenska politiken. Struktur, processer och resultat*. Stockholm: Liber.
- Barton, H. A. (2005). From Warfare to Welfare State: Sweden's Search for a New Identity. *Scandinavian Studies*, 77(3), 315-326.
- Bergh, A. (2008). Hur blev Sverige rikt och jämlikt? *Ekonomisk Debatt*, (36)5, 41-53.
- Bjereld, U., i Carmesund, U. (ur.). (2008). *Israel och Palestina: 60 år i våra röda hjärtan*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag.
- Ekström, M., Patrona M., i Thornborrow, J. (2020). The normalization of the populist radical right in news interviews: a study of journalistic reporting on the Swedish democrats. *Social Semiotics*, 30(4), 466-484. <https://doi.org/10.1080/10350330.2020.1762984>
- Havel, B. (2014). Raoul Wallenberg: junaštvo, mit i misterij švedskoga diplomata. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 46(1), 325-359.
- Havel, B. (2018). Crno naličje švedskih crvenih. *Globus*, 1453, 62-66.
- Hellström, A., i Nilsson, T. (2010). 'We Are the Good Guys': Ideological positioning of the nationalist party Sverigedemokraterna in contemporary Swedish politics. *Ethnicities*, 10(1), 55-76. <https://doi.org/10.1177/1468796809354214>
- Hellström, A., Nilsson T., i Stoltz, P. (2012). Nationalism vs. Nationalism: The Challenge of the Sweden Democrats in the Swedish Public Debate. *Government and Opposition*, 47(2), 186-205. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2011.01357.x>
- Herlitz, N. (1970). Partiell författningsreform. *Svensk juristtidning*, 54(1), 1-32.
- Hermansson, K. (2018). Den svenska tryggheten: En studie av en kriminalpolitisk symbol. *Sociologisk Forskning*, 55(2/3), 179-202.
- Karlsson, A., i Linde, L. (2012). Triumf, tröstpris eller öppen praktik? De mänskliga rättigheternas historia. *Historisk tidskrift*, 132(1), 2-9.
- Kakabaveh, A., i Ohlson, J. (2016.). *Amineh – inte större än en kalasjnikov: från peshmerga till riksdagsledamot*. Stockholm: Ordfront.
- Kasapović, M. (2003). *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Keene, A. T. (1998). *Peacemakers: Winners of the Nobel Peace Prize*. New York: Oxford University Press.
- Larsson, U. (1996). *Svensk socialdemokrati och Baltikum under mellankrigstiden*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia.

- Levine, A. P. (1998). *From Indifference to Activism: Swedish Diplomacy and the Holocaust 1938-1944*. Uppsala: Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet.
- Lidegaard, B. (2011). Boganmeldelser. *Politik*, 14(1), 63-65.
- Melin, J., Johansson, A. W., i Hedenborg, S. (1997). *Sveriges historia: koncentrerad uppslagsbok, fakta, årtal, kartor, tabeller*. Stockholm: Prisma.
- Minkenbergh, M. (2001). The radical right in public office: Agenda-setting and policy effects. *West European Politics*, 24(4), 1-21. <https://doi.org/10.1080/01402380108425462>
- Neuding, P. (2022). Nazism som slagträ. *Svenska Dagbladet*, 138(2).
- Nilson, U. (1998). *Sverige: slutet anstalt*. Värmdövik: Komintern Instant Media.
- Österberg, O. (2019). *Uppfattningar om Förintelsen – 20 år efter informationsinsatsen Levande Historia*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Palme, S. (1993). *Tyst diplomati*. Södertälje: Norstedts Förlag AB.
- Ranstorp, M., i Ahlin, F. (ur.). (2020). *Från Nordiska motståndsrörelsen till alternativhögern: En studie om den svenska radikalnationalistiska miljön*. Försvarshögskolan, Centrum för Asymmetriska Hot- och TerrorismStudier.
- Sjölander, J., i Weegar, L. (2022). *Demokrati på reträtt: Varför ska man bry sig? Rapport nr. 1, 2022*. Stockholm: Tankesmedjan Tiden, Landsorganisationen, Olof Palme International Center.
- Sjunnesson, J. (2013). *Sverige 2020: Fran extremt experiment till normal nation*. San Bernardino: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Spektorowski, A., i Mizrahi, E. (2004). Eugenics and the Welfare State in Sweden: The Politics of Social Margins and the Idea of a Productive Society. *Journal of Contemporary History*, 39(3), 333-352.
- Šalaj, B. (2012). Suvremeni populizam. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9(1), 21-49.
- Thornborrow, J., Ekström, M., i Patrona, M. (2021). Discursive constructions of populism in opinion-based journalism: A comparative European study. *Discourse, Context & Media*, 44(100542). <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2021.100542>
- Vedung, E. (1991). Miljöpartiet, nedfrysningsteorin och den järnhårda oligarkilagen. U: B. Gustafsson (ur.), *Människa, Miljö, Samhälle: Ett antal uppsatser författade av forskare inom samhällsvetenskapliga fakulteten och utgivna i anslutning till fakultetens jubileumsår 1989-1990*. Uppsala: Uppsala universitet.
- von Beyme, K. (2014). *On Political Culture, Cultural Policy, Art and Politics*. London: Springer.
- von Beyme, K. (2019). *Rightwing Populism: An Element of Neodemocracy*. Cham: Springer Nature Switzerland AG.
- Widfeldt, A. (2015). *Extreme Right Parties in Scandinavia*. Oxon: Routledge.
- Žmuda-Trzebiatowska, M. (2015). Myten och dess arvtagare. Historiska och skönlitterära berättelser om folkhemmet. *Folia Scandinavica Posnaniensia*, 16(1), 92-113. <https://doi.org/10.1515/fsp-2015-0007>

A Century of Swedish Democracy: From Social Democrats to Sweden Democrats

Abstract The purpose of this article is to present, through a historical overview, the political system of the Kingdom of Sweden, often considered one of the most stable in the world. Throughout most of its democratic history, Swedish politics has featured political rivalry of two blocks: left, led by the Social Democrats, and right led by the Moderates. This traditional dichotomy was upset in 2010 when the Sweden Democrats, which emerged out of extremist right-wing movements, first became parliamentary party. Their winning of parliamentary seats and subsequent increase to third, and in 2022 to second largest parliamentary party has been arguably the greatest upset in contemporary Swedish politics. This research is focused on the emergence and expansion of the Sweden Democrats, and the way in which they, apparently temporarily, unsettled traditional two-block system of the Swedish parliamentary politics. Based on their party program, political actions, reactions of other parties' leaders, and the social processes which led to their success, it is examined whether or not the Sweden Democrats have transformed into a mainstream conservative party, and whether or not the Swedish parliamentary politics resumed its two-blocks features.

Keywords Sweden, Riksdag, social-democracy, welfare state, Sweden Democrats, *folkhemmet*, *trygghet*, Tidö Agreement

Kako citirati članak / How to cite this article:

Havel, B. (2022). Stoljeće švedske demokracije: od socijaldemokrata do Švedskih demokrata. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 19(1), 67-88. <https://doi.org/10.20901/an.19.05>